

RAQAMLI MUHIT, O'SMIR QIZLARDA DEVIANT XULQ- ATVORNING SHAKLLANISHI VA IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar

universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi

talabasi va Sirdaryo viloyati KXIKM

*xodimi **Daniyorova Aziza Irisbekovna***

Annotatsiya: *Raqamli muhit o'smir qizlar xulqining shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi, diqqat, taqlid va tengdoshlar bosimi kabi omillar yoritiladi. Yolg'izlanish va noto'g'ri namuna deviant xulqqa zamin yaratishi ko'rsatiladi. Oila muloqoti va maktab ko'magi uni kamaytirishi asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *raqamli muhit, o'smir qizlar, deviant xulq-atvor, tengdoshlar bosimi, oila muloqoti, autoagressiya, ijtimoiy-psixologik profilaktika.*

Bugungi globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda raqamli muhit inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, o'smirlar orasida internet, ijtimoiy tarmoqlar messenjerlar, turli onlayn platformalar va raqamli kontentlardan foydalanish ko'lami sezilarli darajada ortib bormoqda. Raqamli muhit deganda biz avvalo nimani tushunamiz, bu haqida qisqacha to'xtalib, ma'lumotlar keltirib o'taman. Raqamli muhit-bu insonlar internet, kompyuter, telefon, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa raqamli texnologiyalar orqali axborot almashadigan va faoliyat yuritadigan virtual muhit hisoblanadi. Bugungi o'smirlar hayotining ajralmas qismiga aylangan sari, unda shakllanayotgan xulqiy me'yorlar ham tobora murakkablashib bormoqda. Ayniqsa o'smir qizlar uchun tengdoshlar fikri, tashqi qiyofa haqidagi tasavvurlar, o'zini boshqalar bilan qiyoslash va tan olinishi zarurati kuchli bo'lgani sababli, raqamli maydondagi ta'sirlar ularning ruhiy holatiga sezilarli ta'sir qiladi. Mazkur sharoitda me'yordan og'ishgan xulq-

atvor faqat ochiq nizolar yoki qo‘pollik bilan cheklanmay, balki yolg‘izlanish, o‘ziga ishonchning susayishi, zararli taqlid yoki xavfli munosabatlarga kirishish kabi ko‘rinishlarda ham namoyon bo‘lishi mumkin. Shu bois mavzuni ijtimoiy-psixologik jihatdan o‘rganish dolzarbdir, chunki raqamli muhitdagi axborot oqimi, guruh bosimi va baholanish amaliyoti o‘smir qizlarning qaror qabul qilishiga bevosita ta’sir etadi. Ushbu maqolada raqamli maydonning shaxsga ko‘rsatadigan ta’siri, o‘smirlik davriga xos ruhiy o‘zgarishlar va xulqdagi og‘ishlarning yuzaga kelish shartlari bir butun tizim sifatida yoritiladi. Bunda masalaning oilaviy tarbiya, maktab muhiti va tengdoshlar aloqasi bilan uzviy bog‘liqligi ham e’tiborga olinib, mavzuning amaliy ahamiyati ochib beriladi. Raqamli muhit va oilaviy munosabatlar qiz farzand tarbiyasida juda muhim ro‘l o‘ynaydi. Bugungi maqolamda deviant xulq-atvorli qizlar haqida psixologik hamda ijtimoiy xususiyatlari haqida ma’lumotlarni keltirib o’taman.

Bugunda O‘zbekiston Respublikasida bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish va ularga sifatli ijtimoiy yordam ko‘rsatish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi etib belgilagan.

Vazirlar mahkamasining 2026 yil 9 fevraldagi 48-son qarori zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalarga ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tartibini belgilaydi. Har bir bola uchun individual himoya rejalari, kompleks reabilitatsiya va xavfsiz muhit yaratishni ko‘zda tutadi. Shunday ekan jamiyatda yoshlar orasida dolzarb masalalarga yechim topish va uni hayotga tadbiq etish, bu borada ustuvor mexanizm ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Shuni ta’kidlash joizki, raqamli muhit o‘smir qizlar kundalik hayotiga uzluksiz kirib kelayotgani uchun uning ta’siri oddiy xabarlashuv bilan cheklanmaydi, balki shaxsiy o‘zini anglash jarayoniga ham singib boradi. Ijtimoiy tarmoqlarda mukammal qiyofa, boy turmush va jozibali munosabatlar tasviri tez-tez uchrashi qizlarda o‘zini boshqalar bilan solishtirishni kuchaytiradi. Bunday solishtirish ko‘pincha o‘z qadrini past baholash, shu o‘rinda oilada ona bilan qizlar yaqin muloqatda emasligi, ko‘ngil notinchligi, ba’zi qizlarda jinsining o‘zi tomonidan tan

olinmasligi va oilada, jamiyatda tan olinishga ortiqcha ehtiyojni yuzaga keltiradi. Ana shu ruhiy zamin deviant xulq-atvorning ilk belgilariga yo‘l ochishi mumkin, chunki o‘smir me‘yoriy yo‘l bilan e‘tibor qozonish o‘rniga keskinroq va xavfliroq usullarga og‘ishi ehtimoli ortadi. Raqamli muhitning yana bir muhim xususiyati nazoratning sustligi va anonimlikdir. Oilada qiz farzandni ota-ona eshitmasligi tufayli o‘smir qizda qo‘pol muomala, masxara, yolg‘on tasavvur yaratish yoki xavfli guruhlariga qo‘shilish osonlashadi. Shu bilan birga, uzluksiz xabarlar va qisqa tasvirlar diqqatni bo‘lib, mulohaza bilan qaror chiqarish vaqtini qisqartiradi. O‘smir qizlarda hissiy ta‘sirchanlik kuchli bo‘lgan davrda bu holat guruh bosimi va taqlidni kuchaytirib, me‘yoriy xulq bilan zid odatlarning mustahkamlanishiga sharoit yaratadi.

O‘smir qizlar ehtiyojlari avvalo o‘zini anglash, tengdoshlar orasida qabul qilinish va yaqin munosabatga kirishish istagi bilan belgilanadi. Bunga faqatgina ona yordam, ko‘mak, o‘zoro suhbatlar orqali onaning o‘zi ona-bola o‘rtasidagi mexanizmni ishlab chiqish kerak. Bu davrda qiz bola faqat mehr va g‘amxo‘rlik emas, balki farzandi fikrini eshitish, shaxsiy chegarasi hurmat qilinishi va o‘z qarorini bildirish olish imkoniga ham muhtoj bo‘ladi. Uyda doimiy tanbeh, solishtirish yoki e‘tiborsizlik kuchaysa, u o‘zini qadrsiz his etadi va shu bo‘shliqni tashqi muhitdagi virtual olam orqali to‘ldirishga urinadi. Ana shunday paytda raqamli muhitdagi maqtov, kuzatuvchi va tezkor javoblar uning hissiy ehtiyojlarini vaqtincha qondirgandek bo‘ladi.

Biroq o‘smir qizning ehtiyoji faqat maqtov bilan cheklanmaydi. Unda xavfsiz makon, samimiy suhbat, ishonch ila katta kishiga tayana olish va o‘z qiyofasini erkin sinab ko‘rish zarurati kuchli bo‘ladi. Agar bu ehtiyojlar oilada to‘g‘ri yo‘naltirilmasa, qiz bola e‘tibor topish uchun o‘zini haddan tashqari namoyon etish, shuningdek yorqin rangli ochiq–sochiq liboslar kiyishi, juda tez sur‘atda atir-upa qilishi, xavfli munosabatlarga kirishish yoki me‘yordan chetga chiquvchi xatti-harakatlarga, baqirishi, janjal qilishi, jargon so‘zlar ishlatishi, o‘z tanasiga tan jarohat yetkazishga

moyilligi oshishi mumkin. Shu bois uning ehtiyojlarini erta anglash, ularga hurmat bilan javob qaytarish va sog'lom muloqot yaratish profilaktik ahamiyatga egadir.

Raqamli muhitda tengdoshlar bosimi o'smir qizning kundalik tanlovi ustidan bevosita emas, ammo uzluksiz ta'sir o'tkazadi. Ijtimoiy tarmoqlarda ko'rinib turadigan maqtov, izoh va kuzatuvchilar soni qizlarda o'zini guruh me'yoriga moslash zarurati bor degan tasavvurni kuchaytiradi. Natijada kiyinish, so'zlash uslubi, bo'sh vaqtni o'tkazish va hatto munosabat bildirishda o'zgalarga o'xshashga intilish paydo bo'ladi. Bunday taqlid avval ko'ngilochar ko'rinishda boshlansada, keyinchalik me'yoriy chegaradan chiqadigan xatti-harakatlarni ham tabiiydek qabul qilishga olib kelishi mumkin.

Tengdoshlar bosimi ayniqsa guruh ichidagi qabul qilinish istagi kuchli bo'lgan yosh davrda sezilarli bo'ladi. O'smir qiz o'zini boshqalardan ortda qolmaslik uchun ma'lum tasvirni takrorlaydi, ko'pincha bu tasvir uning ichki qadriyatlariga to'la mos kelmaydi. Taqlidning xavfi shundaki, u tanqidiy baholashni susaytiradi va vaqt o'tishi bilan zararli odatlarni odatiy hol sifatida mustahkamlaydi. Shu bois raqamli maydonda tengdoshlar bilan solishtirish kuchaygan sari, shaxsiy mustaqil fikr va ichki mezonlarning zaiflashuvi deviant xulq-atvor shakllanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Bunday holatlar yuz bermasligi uchun ota-ona badiiy kitoblar mutolaa qilishi hamda qiz farzandlar uchun o'rnak bo'lishi va o'z xonadonida shart-sharoitlar yaratib berishi lozimdir.

Raqamli muhitda o'smir qizlar xulqidagi og'ish belgilari odatda bir martalik hodisa sifatida emas, balki tez-tez takrorlanib turadigan andoza sifatida ko'rinadi. Bunda eng avvalo yaqinlaridan yashirish, kechqurun uyqu hisobiga tarmoqda uzoq qolish, suhbatda keskinlik va ataylab e'tibor tortuvchi holat kuchayadi. Qiz o'zini doimiy kuzatuv ostida bo'lgandek tutib, bir tomondan yakkalanib qolishi, ikkinchi tomondan esa begona ko'z oldida haddan tashqari namoyishkor bo'lishi mumkin. Bu holat uning me'yoriy muloqotdan chekinayotganini ko'rsatadi.

Deviant xulqning yana bir belgisi tengdoshlarni kamsitish, haqoratli so'zlar ishlatish, bahs va mojaro izlash, shuningdek xavfli chaqiriqlarni odatiy hol deb qabul

qilishdir. Ba'zan qizlar o'zini boshqacha ko'rsatish uchun yolg'on obraz yaratadi, munosabatlarda ikkiyuzlamachilik namoyon etadi yoki yaqinlariga ishonchni susaytiradigan yashirin aloqalarni saqlaydi. Emotsional tebranishlarning kuchayishi, mayda bahoga ham keskin javob berish va o'z qadrini faqat tashqi maqto'v bilan o'lchash ham ogohlantiruvchi belgilardandir.

Oila nazorati o'smir qizning raqamli muhitdagi xulqini tartibga solishda faqat taqiqlovchi choralar bilan cheklanmaydi, balki kundalik muloqotning sifati bilan birga ishlaydi. Agar ota-ona qoidalarni aniq bayon etsa, foydalanish vaqtini o'zoro kelishib olsa va mazmun-mohiyatini yoshiga mos tarzda kuzatsa, qiz o'zini nazorat ostida emas, balki himoyalangan holda his qiladi. Bunday muvozanatli yondashuv yashirin faoliyatni kamaytiradi, chunki o'smir ko'pincha jazodan emas, tushunilmaslikdan qochib yashirinishga moyil bo'ladi.

Muloqotning ochiqligi esa nazoratning eng muhim tayanchidir. Qizning his-tuyg'ulari, tengdoshlar bosimi, tashqi ko'rinish haqidagi xavotirlari va onlayn muhitda uchraydigan bosimlar haqida sokin suhbat qurilganda, u o'z kechinmalarini yashirmay bayon etishga o'rganadi. Tinglash, tanbehni kamaytirish, savol berishda hurmat saqlash va bir xil mezonni muntazam qo'llash oilaviy ishonchni mustahkamlaydi. Ana shu ishonch sharoitida ota-ona erta belgilarni payqaydi, o'smir esa chet ta'sirlarga nisbatan barqarorroq ichki tayanch hosil qiladi.

O'smir qizlarda deviant xulq-atvorning oldini olish avvalo raqamli muhitni maqsadli va me'yorli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishdan boshlanadi. Bunda qizlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, internetdagi axborotni tanqidiy baholash, shaxsiy ma'lumotni ehtiyot qilish va nomaqbul kontentdan uzoqlashish odati mustahkamlanadi. Ota-ona va maktab hamkorlikda ish yuritib, qat'iy taqiqqa emas, balki tushuntirish va ishonchga tayangan munosabatni yo'lga qo'ysa, shundagina yashirin xatti-harakatlar kamayadi.

Oldini olishning muhim yo'li qizlarning o'zini qadrlashi, muloqot madaniyati va qaror qabul qilish mustaqilligini kuchaytirishdir. Tengdoshlar bosimiga qarshi turish, ruhiy bosimni vaqtida aytish va yordam so'rash ko'nikmalari

muntazam tarbiyalanishi kerak. Maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onaning uyg'un kuzatuvi erta belgi paydo bo'lishi bilan yordam ko'rsatishga imkon beradi. Shu bilan birga, to'garaklar, kitobxonlik va sport kabi sog'lom mashg'ulotlar qizning ijtimoiy tajribasini boyitib, xavfli raqamli odatlarga ehtiyojni o'z vaqtida oldini oladi va kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli muhit o'smir qizlarning kundalik hayotiga chuqur kirib borgan sari, ularning hissiy holati, o'zini baholashi va xulqi tanlovlariga ta'sir etuvchi omillar ham ko'payadi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, deviant xulq-atvor birgina tashqi bosimning emas, balki yosh davriga xos ehtiyojlar, tengdoshlar ta'siri, taqlidga moyillik hamda oiladagi muloqot sifati birgalikda yuzaga keltiradigan murakkab holatdir. Shuning uchun xavf belgilari erta payqalanishi, qizlarning shaxsiy chegaralari va ruhiy nozikligi inobatga olinishi lozim.

Oldini olish ishlarida oilaning ochiq suhbatga tayangan nazorati, ota-ona, maktab va jamoatchilikning izchil tarbiyaviy yondashuvi, shuningdek, raqamli makonda to'g'ri yo'l ko'rsatish alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur mavzuni o'rganishda o'smir qizlar bilan ishlashda biryoqlama emas, balki uyg'un va ehtiyotkor yondashuv zarurligini tasdiqlaydi. Bu esa ularning sog'lom ijtimoiylashuvi, jamiyatga integratsiyalashuvi va ma'naviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, raqamli muhitni o'smir qizlar uchun faqat xavf manbai sifatida emas, balki to'g'ri tashkil etilgan taqdirda ta'lim, ijodkorlik, o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faollik va ijobiy muloqot imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim ijtimoiy makon sifatida baholash lozim. Shuning uchun asosiy vazifa raqamli muhitni cheklash emas, balki undan oqilona foydalanish, madaniyatini shakllantirish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Xolyigitova, "Ta'lim tizimida kasbiy karyera shakllanishining va ijtimoiy-psixologik muammolari", National University of Uzbekistan, 2025.

2. A.Gulrux, "Yoshlar o'rtasidagi koping xulq-atvorning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari", "Makhalla and Family" Research Institute, 2025.
3. N.Omanova, "Xulq atvor iqtisodiyoti sharoitida korporativ madaniyatning hozirgi va oldingi tendensiyalari", Shafi Science Center Ltd, 2025.
4. Y.Gavhar O'tkirovna, "Raqamli iqtisodiyot sharoitida talabalar iste'mol xulq-atvorining ijtimoiy-psixologik determinantlari", Kokand State Pedagogical Institute, 2026.